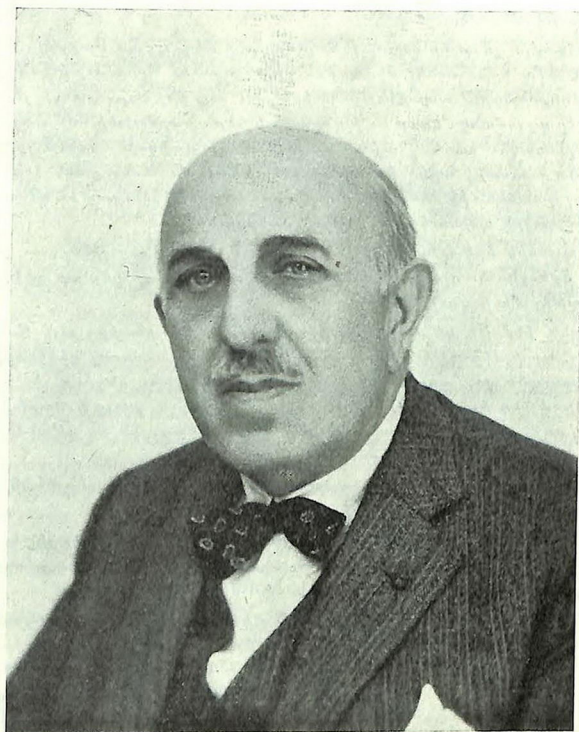

ՏԻԱՐ ՊՕՂՈՍ ԻՍՊԷՆԵԱՆ

(1894-1970)

Բաքերաբ

Ս. Ղազարի հրակառոյց Չեռագրատան

Ս. ՂԱԶԱՐԻ ԳԱՆՁԵՐԸ

ԲԱՆԱԽՈՍՍՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՂԱԶԱՐԻ ՆՈՐԱԿԵՐՏ ԶԵՌԱԳՐԱՏԱՆ

ԲԱՅՈՒՄԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Մտքի այս սրբազան տաճարին մէջ, ուր լույսը կ'իջնէ հրեղէն սիւնի ճառագայթումին պէս, սփռուած են մարդարիտները հայ քրտնաթոր ճակատներու, մեր Նախնեաց աստուածամերձ հոգիներէն ծնած ու դարեկու ծոցին մէջ ոսկեղէն հանք դարձած, և հասած մինչեւ մեզի:

Ջեռադիրներու այս Մատենադարանը՝ համեստ իր ծաւալով ու հոյակապ իրր ստեղծագործութիւն, հայ արուեստի յուշարձանի մը նման բարձրացած է հոս Վենետիկի լճակին վրայ՝ ուր ճշնեցաւ և վատասեցաւ Մեծն Միխիթար ու մեզի ժառանգութիւն թողով իր դադափարահանը՝ վերադարձաւ խառնուելու անմահներու և սուրբերու դասին:

Այսօր, վեհափառ Տէր, Զեր Ս. Օծութեան երջանիկ զալուստին և հայրապետական ողջոյնին հետ զուգուած է Մատենադարանին րացումը, նաւակատիքը՝ հայ տաղանդի անցեալին և հայ զրի պաշտամունքին նուիրուած այս սրբազան Տան: Բայց սուշ մը կը թեւածէ այս հանրական ուրախութեան վերեւ, սև ամպի ծուէն մը կը պատէ մեր երկինքը: Այսօր մեր մէջ պիտի բլլար աղիտական հոգի, թանկագին բարեկամ՝ Տիար Պօղոս Իսպէնեան, բարերարը մեր Մատենադարանին: Ի՞նչ հոգեկան փարուով և խոր գիտակցութեամբ գիտէր ան սիրել և գնահատել հայկական ձեռագիրները, ի՞նչ դուրսդուրանքով կը թերթատէր անոնց էջերը և զմայլմանքի ի՞նչ արտայայտու-

թիւն կը նշմարէինք իր աչքերուն մէջ, երբ զեղարուեստական պատկերազրուութիւն մը, լուսանցազարդ մը իրենց ներութիւններով, իրենց գոյներուն փարթամ զանազանութեամբ կը զրուէին զինքը: Ջեռադիրներուն հանդէպ իր ունեցած անբացատրելի սէրն ու յարգանքը՝ մարմին առաւ այս տաճարին մէջ գմբէթադը: Եւ այժմ, թէեւ ան բացակայ է մարմնով, սակայն հոգիով ներկայ է մեր մէջ, և հագորդակից այն ուրախութեան՝ որ կը հրճուեցնէ մեր սրտերը այս պահուս: Մարդկային փառաբանութեան, նիւթական զրուատիքներու տեղ՝ աստուածայինը գտաւ, անանցը և ճշմարիտը, այն որ վաղանցուկ փառապատկներով չի կազմուիլ, այլ յաւիտենական վարձատրութեամբ, զոր Աստուած միայն գիտէ տալ բոլոր արժանիքներու:

Մեր հիները, իշխանազունները, թագաւորները յաճախ ձեռագիրները գրել կուտային իրրեւ սեփականութիւն արքունական Տան կամ զերդաստանին, ոսկեպատ, արծաթապատ կողբերով, որպէս պարծանք իրենց անունին, կամ իրրեւ մատուցը մը սրբազան, և բոլոր ձեռագրական րացատրութեան՝ որպէս հոգեւոր պատու կամ հոգեգրական «Մայր Սիրոնի» մէջ: «Երանի որոց ունիցին զաւակը ի Սիրոն և բնատանի յերուսաղէմ»... կը պատգամեն ձեռագիրներու Յիշատակաբանները:

Երկրաւոր Սիրոնի և Երուսաղէմի տեղ՝ Պօղոս Իսպէնեան երկնաւոր Սիրոնի մէջ

այսօր իր վարձքը երկնաւոր Հօրմէն ըստացած՝ ուրախակից է մեղի հետ եւ սուղի ու տրամութեան ամպերը վարատելով կը հրճուի իր հանդուցեալներու երամով: Աւետարան մը դրել էտուտ ան, այլ՝ Մատենադարան մը կանգնեց, տուն մը շինեց բոլոր ձեռագիրներուն, բոլոր Աւետարաններուն համար, փրկելով զանոնք վտանգներէ՝ անպիսի փրկանքով: Օրհնեալ ըլլալ իր անմահ յիշատակը:

* * *

Աղլային ձեռագիրներու Մատենադարան մը՝ աւելի քան հոյակապ թանգարան մըն է: Թանգարան մը սրբութեան, հրնութեան, դանձերու՝ ազատուած հուրէ եւ սուրէ, բազմադիմի աղէտներէ: Ո՛րքան ձեռագիրներ՝ դրուած արիւնի և հալածանքի թուականներուն, ո՛րքան ձեռագիրներ արցունքով թրջուած, աղօթքի ու խոնկի խորան դարձած էջեր են բոլոր Հայութեան համար:

Հայ քնաշխարհը Եփրատէն մինչեւ Փայտախարան, Կուրէն մինչեւ Միջագետք՝ դարերու պատմութիւն մ'ունի իր հողին վրայ, պատմութիւն մ'ունի իր հողին ներքեւ, եւ պատմութիւն մըն ալ երկրիս զանազան քաղաքները ցրուած ձեռագիրներու մէջ թաքուն:

Ե՛րբ այս բոլորը լոյս աշխարհ պիտի կոչուի: Անոնք որ մեղ կանխած են զլը մը առաջ, կատարած են անշուշտ հակադէր մը, բայց տակաւին հակալ դեր մ'ալ կալ կատարելիք մեր սերունդին համար, մեր յաջորդներուն համար: Այն պատմութիւնը որ հողին վրայ է, ակնբախ՝ զեղեցիկ իրականութիւնն է այսօր, նոր պատմական հազած, փոքրիկ հայրենիքի մը սահմաններով չըմպպտուած, նոր արեւով մը լուսաւորուած ու ջերմացած, զոր անհուն ցնծութեամբ կ'ողջունենք վարդապարտի ու փերածննալ Երեւանին մէջ, աստուածեղէն լոյսի իջեւան՝ Մայր էջմիածնի մէջ, եւ այն բոլոր քաղաքներու, տաւներու մէջ, ձիւնապատ լեռներու, Արապածի սպիտակ կատարներուն եւ ծաղ-

կաղարդ բլուրներու վրայ իջած՝ հայկազանց հողիներու խայտանքին մէջ: Քառանգ է, որ հոն կը հոսի զուարթ Հրադանի հետ, Աղատի՝ որ ազատօրէն կ'ընթանայ իր հունին վրայ, միանալով սահմանադիմ խիզախ Երասխին հետ, այն մայր Արաքսին՝ որ իր ծոցը կը հրաւիրէ զեռ իր պանդուխտ զաւակները:

Ու հողին ներքեւ, մեղի տրուած նեղ սահմաններու մէջ, ի՛նչ հրաշքներ կատարուած են, որ յուզումի արցունքով կ'ողջեն այսօր հայրենասէր սրտերը: Թալինի, Թալիշի (կամ Արուճի), Արթիկի շրջաններուն մէջ հնութիւններ յայտնուեցան. Գառնի, Դուին, Արտաշատ իրենց հոյակապ կերպարանքով դարերու քունէն արթնցան. Կարմիր բլուրը, Երեւունին՝ ուրարտական խրոխտ վեհաթիւններով խօսեցան հողին քնդերքէն: Ու ալսպէս փոքրիկ Հայաստանի մէջ քանի մը տարիներու ընթացքին՝ լոյսի հեղեղներ անցան, շնորհիւ այն ձեռքերուն՝ որոնք հողը ոսկիի դիտեն փոխարինել, և ջուրը՝ երկտրական զօրութեան:

Պատմութիւն մ'ալ թաքուն պահուած է ձեռագիրներու էջերուն մէջ: Եւ այս պատմութիւնը ամէնէն պանծալին է: Զեռագիրները մեր մշակոյթը, մեր մտքի կեանքը կը պատկերացնեն, զուրուրդներ անաւակալ՝ զմայլելի արտադրութիւններ են հայ հանճարի, հայ արուեստի ու ճաշակի: Այսօր Այրարատի քաղաքներէն մինչեւ Վաշիկթոնի «Freer Gallery of Art»-ը սփռուած են զանձերը հայկական զեղարուեստին, որոնք կը վկայեն թէ՛ քաղաքակիրթ ժողովուրդ մը երկնած է զանոնք եւ թէ՛ անո՛ր կը պատկանին անոնք՝ աշխարհի ո՛ր անկիւնն ալ ծածկուած ըլլան: Հաղորաւոր էին անոնք, անթիւ, որովհետեւ զրոնք ծնող ժողովուրդն ալ շատ էր: Եկան աղէտներ, փչեցին քաղիներ ու տարին, ցրուեցին, այրեցին մեր ժողովուրդն ու մեր դանձերը: Մնաց շատէն այն քիչը՝ որ այսօր համախմբուած միասին՝ զեռ 20-000 ձեռագիրներ կը հաշուէ աշխարհի վրայ: Այն օրէն որ աստուածաշնորհ զոջէ առաջնորդները Այ-

դիս՝ Սահակ Պարթև և Կարոյ Մաշ-տոց բացին արշալոյսը ոսկեղէն դարու հայ զրականութեան, այն օրէն՝ երբ հայ գիրը ծաւալեցաւ լոյսի պէս հայ դպրոցներէն ու տուններէն ներս, և ջերմացան հոգիները աղցային կեանքին հօտովը՝ սկիզբ առին ձեռագիրները, հատոր առ հատոր, Աստուածաշունչն ու պատմիչները մտան զրազարաններու մէջ ու դարձան զերթէ հասարակաց դանձ և ազգային սեփականութիւն:

Ե. դարէն ոչ մէկ ձեռագիր ունինք այսօր, ինչպէս յաջորդ դարերէն մինչև Թ. դար: Բայց այս բացակայութիւնը փաստ մը չէ չզոյլութեան, երբ գիտենք թէ ձեռագրական աշխատանքները իրենց ծագման օրէն ի վեր կապուած էին զերբու գիւտին հետ: Հնադոյն ձեռագրեր մը երջանիկ դիւտը ժպտած էր ատեն մը, կապուած «Ժամանակագրութեան» մը՝ որ նուիրուած է Ստեփանոս Տարօնեցիին, աշակերտ Մաշտոցի*։ Ասոնք երեք մասերով թերթիկներ էին՝ որոնք մասին արձագանգ տուին Հ. Գ. Զարբհանյան, Գարեգին Կաթ. Յովսէփեան: Ասիկա ապացոյց մը այն հարեւուարներէն՝ որոնք կրնային յիշուիլ, ինչպէս Թանկադին է-ջերը այն Գահ-Նամակին (Ս. Սահակ Պարթև և յայտարարին օրով՝ 427ին) և էջ մը մեր քաղցրարարաւ Եղիշէն «Մեծ է սէրն Աստուծոյ», սկզբնաւորութիւն Ե. դ. յեղանակին: Երկաթադիր մաս կապովեայ ձեռագրական նմոյշներ՝ հին շրջանէ մը, փրկուած մասէ, բայց մրտաւոր, հրկիզուած եզրերներով: Սակաւութիւն են անշուշտ հնադոյն դարերէ փերկուածները, հակառակ որ զրջագրական աւանդութեան համաձայն՝ բազմաթիւ եղած են վատտակաւորները: Աղւանդից Պատմութեան հեղինակն (Մ. Կաղանկաւալ) կը վկայէ թէ Մաքենոցաց վանատուային կը վկայէ թէ Մաքենոցաց վանատուէն մէջ է-Ը դարերու շրջանին 600-800 վարդապետներ ու արուեստագէտներ լրծուած էին ընդօրինակութիւններու և

ծագելով: Վանկոյի մենաստանին մէջ Զ. դարուն՝ 36 վարդապետներ անընդհատ կ'աշխատէին զրջագիրներու վրայ (Յիշատակարանը ձեռագրաց, Անթիլիաս): Տաթևի վանքը ըստ Ստեփանոս Օրպէլեանի 895ին (Թ. դարու վերջերը) 500 արեղաներու բաղմութիւն մ'ունէր իր յարկին տակ, անխնջ նուիրուած արտագրելու զրջագիրներ, ծագելով և ոսկեղծելով սրբազան մատենաներ:

Շատ բնական հետաքրքրութիւն մը կը ծնանի մեր մէջ գիտնալու թէ այսօր որոնք են ամբողջական վիճակի մէջ հասած ամէնէն հին ձեռագիրները: Ըսենք համառօտիւ որ անոնց մէջ՝ ամէնէն հայկապը իրբ հնադոյն արուեստ մանրանկարչական տեսակէտով, և իրբ երկաթադիր նմոյշ՝ ՄԼՔԷ ԹԱԳՈՒՆԷՆԻ անունով ծանօթ Աւետարանն է, որ կը հանգչի խաղաղ հոս, Ս. Ղազարի կղզեակին մէջ, յետ տառապալից կեանքի մը, զերթութեան չղթաներէն աղատուած և յաճախ կողոպտուած իր զարդերէն: Վասպուրական նահանգին, Վարդապ Ուխտին նուիրուած, պարծանք Արծրունիներու, գրուած Թ. դարու Բ. կէսին սկիզբը (862ին), անցած յետոյ Մլքէ Թադուհի ձեռքը՝ որ 908ին հռչակուելով Թադուհի Վասպուրականի, նշանաւոր Գաղիկ Ա. ի կողքին, կը նորոգէ արքայական վայելչութեամբ այդ ըզմայլելի Աւետարանը և կը վերադարձնէ Վարդապ Ուխտին:

Երկրորդը՝ Վանանդի դաւառինն է, 887ին գրուած, և ճանչցուած Լազարեան ձեռարանի աւետարան անունով, և այժմ պահուած Երևանի Մատենադարանին մէջ:

Երրորդը՝ 951ին գրուած, Ս. Ղազարի Տրապիզոնի Աւետարանն է, այսպէս կոչուած պարագայական կոչումով մը, բերուած ըլլալով այդ քաղաքէն: Շատ հաւանարար Բագրատունեաց ծագիկալ շրջանին, Արաս Ա. ի օրերուն գրուած է: Կան փաստեր որ կը մղեն այդպէս խորհելու: Մանրանկարչական զուլի գործոց մը, ինչպէս Գաղիկի Կարոյ Թադուսորի Աւետարանը, պահուած Երուսաղէմի

* Ըստ 1868ի «Արարատ» թերթի, էջ 104, Թանկադին մնացորդները գտնուած էին այդ գործէն:

վանքը: Այս երկուքը ղեկարարենտատկան հանդիսություններով համեմատելի են իւրարու հետ, եւ թեքեւս փոխադարձ ազդեցություններով ալ կապուած իրարու:

Ուրիշ հոյակապ հնութիւն մըն է իր կարգին՝ 966ին զրուած Պալթիմորի Հայ Աւետարանը: Ասկէ քանի մը տարուան տարբերութեամբ Նախկին Սանտաբեան վարժարանի Աւետարանն է, 986ին, պահուած այսօր Երեւան: Անկէ երեք տարի ետքը՝ 989ին է էջմիածնի փղոսկրէ Աւետարանը, Սիւնեաց Նորավանքի արտագրութիւնը, անցած Երեւանի Մատենադարանին:

Կը մտնենք ԺԱ. դարը ու մեր առջեւ կ'ենլէ Ագրիանուպոլսոյ հայ մեծագիր Աւետարանը, զրուած 1007ին եւ պահուած հոս, մեր Ս. Ղազարի մատենադարանին մէջ: Կը յաջորդեն այնուհետեւ ուրիշներ նոյն դարէն, որոնք կը գտնուին Երեւան, Ս. Ղազար, Երուսաղէմ, Վիեննա եւ Եւրոպայի զլխաւոր կեդրոններու մէջ (Փարիզ, Պերլին, Օքսֆորտ), եւ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու պետական մատենադարաններու, թանգարաններու եւ այլ անհատներու քով:

Այս պահուած, սակայն, երբ կ'ուզենք կեդրոնաւոր յատկապէս Ս. Ղազարի Մատենադարանին պատմական անցեալին քաղցր յիշատակին՝ մեր առջեւ կը ներկայանայ դարձեալ Երնշ. Մխիթար Աբրահամը՝ որ Վենետիկ կը հասնի 1715ին լոկ քանի մը ձեռագիրներով, բայց սիրտը եւ հոգին լի հայրենիքի սիրով: Անոնցմէ մէկն է օրինակէ համար Ոսկեփոքիկ մը (ԼԱ. Թ. 905), զոր հետը շրջեցուցած է զուրկութեամբով. Պոլսէն Մեթոն, Մեթոնէն Վենետիկ, եւ միաժամանակ ճիգ ու ջանք էէ խնայած դանելու ուրիշ ձեռագիրներ, որովհետեւ զիտէր թէ անոնք անհրաժեշտ էին զիտական կեդրոնի մը կեանքին համար: 1730ին «Վեցօրէկց» եւ «Սահմանաց» ձեռագիրները կը ստանան Հռոմէն ծանօթ հայ եպիսկոպոսէ մը: Յաջորդ տարին կը զրէ Պոլսոյ իր աշակերտին՝ (Հ. Թովմասի) գտնելու Նաբեկի եւ Աստուածաշունչի ձեռագիրները:

Այս շրջանին հետամուտ էր պատրաստելու Աստուածաշունչի զարազլուի կազմող իր հրատարակութիւնը: Այսպէս իր ջանքերով, իր աշակերտներուն եւ անոնց յաջորդներուն հետամուտութեամբ հետզհետէ հաւաքուած են ձեռագիրներ, որոնք իրենց թանկագին պարունակութեամբ, իրենց զանազանութեամբ եւ որակով լաւագոյն Հաւաքածոններէն մին կը կազմեն՝ շուրջ 4000 ձեռագիրներով, բաժնուած հետեւեալ զլխաւոր դասակարգութիւններու 1. Աստուածաշունչ (հին կտակարան), Սաղմոսարան (անջատապէս նկատուած), Աւետարանք, Գործք Առաքելաց, Թուղքք (անջատապէս նկատուած), 2. Յայտնաւորք, 3. Ճառքնութիւնք, 4. Մաշտոցք, 5. Ժամագիրք, Շարականք, Գանձարանք, 6. Ս. Հարց գործք՝ աստուածաբանական ու մեկնողական, Թարգմանութիւններ. Նալսեցց հարազատ գործք՝ ճառական ու մեկնողական բովանդակութեամբ, 7. Պատմական-աշխարհագրական գործք, 8. Խմաստասիրական, քերականական գործք, 9. Տաղարաններ միջին դարու երգիչներու, 10. Ոսկեփոքիկներ, 11. Կանոնագիրքներ, 12. Բժշկաբաններ:

1750-1800 յիսնեակ մը տարիներու շրջանին Մատենադարանը զգալիօրէն աճած ու զարգացած է: Այս շրջանին Մկրտանութիւնը իր բեղուն գործունէութեան հունին մէջ արդէն մտած, իր զբաղան աշխատանքներուն ծրագիրը արդէն իսկ կատարելագործած՝ ուժգին ճիգերով հետամուտ եղած է ամբողջացնելու իր հաւաքածոն, անհրաժեշտ ձեռագիրներով: Մխիթարեան քարոզիչները՝ Թէ՛ Պոլիս եւ Թէ՛ զաւտոնները՝ գծողակ նկուրթներով եւ մեծ հոգեզուրկութիւններով տէր դարձած են յարգի ձեռագիրներու:

Նոյն ճիգը թափուած է յաջորդ յիսնամեակին 1800-1850, որով լրացած է մեծ մասով զբաղան ատագծի հաւաքումը իր լայն իրիւկներուն մէջ, որ նւթ պիտի հայթայթէր նշանաւոր Մխիթարեան վարդապետներու գործերուն: Չամչեան ու Ինճիճեան՝ Ի՞նչպէս պիտի կարենային, մին՝

իր պատմական կոթողը, միևնույն ժամանակ՝ իր հնա-
խոսական յուզարձանը կանգնել, եթէ
ձեռագիրներու հաւաքածոյ մը չունենա-
լին իրենց տրամադրութեան տակ: Նմա-
նապէս լոյս աշխարհ չէին դարձնա-
կազման զոյգ Բառարանները, նախ Մեծն
Մխիթարինը եւ ապա «Երեւնի վարդապե-
տաց»ը, ուր անցած են ճոխ վկայութիւն-
ներ Նախնեաց գործերէն՝ եթէ ձեռագիր-
ները իրենց էջերը չընտան ինչ մեծ վաստա-
կաւորներուն առջեւ: Ու ապա Ալիշան,
այն մեղուաձան մտքի մշակը՝ որ առանց
սոցիալիստ հայրենի աշխարհը՝ կը ճանչ-
նայ անոր խօսուն քարերը, յուշարձան-
ները, ձեռագրական արձանագրութիւն-
ները, ունի ամբարած հսկայ ծանօթու-
թիւն մը իր տեղագրական կոթողային
գործերուն մէջ (Շիրակ, Այրարատ, Սի-
սուան, Սիւսական), պտուղ ձեռագրական
հաւաքածոյին:

Աննշմար պէտք չէ անցնի նաեւ այն պա-
րագան՝ որ Մխիթարեան Հրատարակչա-
կանը 1800էն առկին մանաւանդ՝ կը պար-
տի իր գործունէութիւնը ձեռագրական
հաւաքածոյին, որ այդ ժամանակ տակա-
ւին կազմուելու վրայ էր: Ինչպիսի՜ կա-
տարեալ մեթոտով Մխիթարեանները հրա-
պարակ հանած են Նախնեաց պատմական,
հայրախօսական, թարգմանչական զրա-
կանութեան դանձերը՝ որոնց ցանկը ծա-
նօթ է եւ որոնց կատարած դերը ազգին
մէջ անփոխարինելի, մանաւանդ երբ մը-
տածուի որ այդ թուականներուն՝ ոչ մէկ
տեղ նման աշխատանքներ եւրոպական
ըմբռնումով կատարուած էին:

* * *

Այսօր Ս. Ղազարի հոգին վրայ ծաղ-
կած է նոր Մատենադարանին հետ՝ նոր

սերունդ մըն ալ, որ ներշնչուած հիներու
պանծայր օրինակէն՝ կը քայլէ անոնց լու-
սաւոր ճամբէն: Ինչպէս լուսաճաճանչ ձե-
ռագիրները՝ Նախնեաց հոգւոյն եւ մտքին
յուրաքանչեւ կը ներկայացնեն դարե-
րու ընթացքին՝ մեր գոյատեւումի նուիր-
ական պայքարին մէջ, այսպէս նոր Սե-
րունդը կը դգայ թէ հոս՝ կը թեւածէ
պայծառ պաղապարականը իր բոլոր հը-
մալքով Մեծն Մխիթարի հոգիէն ճառա-
գայթած, որուն կը փարել, ինչպէս որդի
մը հօրը:

Մշակութիւն սէրը լատեն է փրկութեան:
Գաղթաշխարհի վրայ անհրաժեշտ պայ-
ման մըն է փարումը լեզուին, գրականու-
թեան ու ազգային պատմութեան, որ-
պէսզի մեր ոտքերուն տակ չպակսի են-
թահողը իրական ազգային կեանքին:
Մայր հոգին վրայ հայրենիքի սէրը այն-
պիսի հօր ազգակ մըն է, որ ինքնին կը
ներգործէ՝ առանց ուրիշ միջոցներու,
պահպանելու համար ընդ ինքնութիւնը
ցեղային յատկութիւններու: Բայց, թոյլ
տուէք ըսել՝ որ պաղտութիւն մէջ, ուր
կը գործէ Մեծն Մխիթարի Տունը, Մշա-
կութիւն փարումով, Ս. Մեսրոպ-Մաշտո-
ցի դարեր լուսաւորող պաղապարականով
միայն կ'իրթայ առաջ ու կը կատարէ նը-
ւաճումներ վերածնունդ հայրենիքին հա-
մար, որ երգենք վերստին Նահապետին
հետ:

Հայոց աշխարհիկ, գարունը է հասել,
Անա գեղեցիկ գարուն քո եկել:

13 Մայիս, 1970

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՁԱՆԱՇԵԱՆ